

1. *Гарбовский Н.К.* Теория перевода / Н.К. Гарбовский. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2007. – 544 с. 2. *Комиссаров В.Н.* Современное переводоведение / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2000. – 192 с. 3. *Левицкая Т.Р.* Теория и практика перевода с английского языка на русский / Т.Р. Левицкая, А.М. Фитерман. – М.: Изд-во лит. на иностр. языках, 1963. – 264 с. 4. *Нелюбин Л.Л.* Толковый переводоведческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 320 с. 5. *Рецкер Я.И.* Теория перевода и переводческая практика / Я.И. Рецкер. – М.: Международные отношения, 1974. – 216 с. 6. *Швейцер А.Д.* Перевод и лингвистика. / А.Д. Швейцер. – М.: Воениздат, 1973. – 280 с.

Михайлець В.О., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗООМОРФНИХ ТА ФІТОМОРФНИХ ПЕРЕВТІЛЕНЬ У ПОЕМІ ОВІДІЯ "МЕТАМОРФОЗИ"

Стаття присвячена комплексному аналізу зооморфних та фітоморфних перевтілень у поемі Овідія "Метаморфози", із залученням культурологічної інформації для глибшого розуміння витоків конкретних перевтілень.

Ключові слова: міфологія, метаморфоза, зоо- та фітолатрія, культ.

Статья посвящена комплексному анализу зооморфных и фитоморфных превращений в поэме Овидия "Метаморфозы" с привлечением культурологической информации для более глубокого понимания истоков конкретных перевоплощений.

Ключевые слова: мифология, метаморфоза, зоо- и фитолатрия, культ.

The article is devoted to the complex analysis of zoomorphic and fitomorphic transformations in Ovid's poem "Metamorphoses" on the background of culturological information for better understanding the origins of given embodiments.

Keywords: mythology, metamorphosis, zoo- and fitolatry, cult.

Пріоритетним напрямком лінгвістичних досліджень кінця ХХ – початку ХХІ ст. є вивчення мови у тісному зв'язку з людською особистістю, її свідомістю, мисленням і духовно-практичною діяльністю. Мова зберігає відбитки "мовного бачення" людиною

навколишнього світу, є опосередкованою картиною світу, яка містить відомості як про світ реальний, так і про світ фантазійний, зокрема світ міфів. Міф як первісна форма духовної культури людства віддзеркалює синкретичне сприйняття людиною світу природного та надприродного, класифікує та номінує окремі об'єкти живої природи. Аналізуючи назви рослин і тварин, природних явищ, елементів ландшафту можна відновити уявлення, що існували у свідомості людини, коли вона мислила себе в нерозривному зв'язку з усіма іншими елементами міфологічного універсуму. Так, назва рослини або тварини передає інформацію про історичний досвід, створює особливий зоолого-ботанічний код мови культури. Особливе значення у формуванні сучасної європейської спільноти відіграла антична міфологія. Вірування давніх греків і римлян мають величезний вплив на розвиток культури та мистецтва усього світу, сприяють процесу пізнання людиною себе та навколишнього світу. Проблемою міфу та його зв'язком з культурою активно займалися такі відомі вчені, як: О.О. Потебня, О.Ф. Лосєв, С.О. Токарев, В.М. Топоров, Є.Г. Кагаров, Е. Тайлор та ін.

Актуальність статті визначається загальним зацікавленням науковців специфікою культур різних народів, оскільки міфологічний вимір присутній у кожній культурі. Дослідження витоків міфології допомагає глибше зрозуміти минуле усієї європейської культури, виявити міфологічну символіку на мовному рівні.

Предметом дослідження є греко-латинська зооморфна та фітоморфна лексика, вжита Овідієм у "Метаморфозах".

Матеріалом послужили описи фітоморфних та зооморфних перевтілень у міфологічному епосі (15 книжок) оригінального тексту "Метаморфози" ("Metamorphoses") видатного римського елегіка Публія Овідія Назона (43 р. до н.е. – 17 н.е.)

Метою нашої роботи є комплексний аналіз зооморфних і фітоморфних перевтілень у поемі "Метаморфози", реконструкція міфологічних уявлень про окремі види тварин і рослин, їхній зв'язок із культурними та соціальними особливостями життя античного суспільства.

Зооморфні та фітоморфні перевтілення, описані Овідієм, пов'язані з архаїчними культами рослин і тварин, які існували у давнину. Культ тварин, що в літературі іноді позначається термінами "зоолатрія", "теротеїзм", як різновидів *аніمالізма*, являє собою подібно до фетишизму і тотемізму універсальну форму релігії язичництва, яка існувала певний час у багатьох історичних народів

Сходу та Європи, і на сьогодні поширену майже у всіх "некультурних" племен. Е.Тайлор підкреслив величезне значення первісного анімізму (оживлення природи) у формуванні релігійних понять, довів, що абсолютної різниці між людиною і твариною первісне світобачення не припускало, оскільки тварина часто чинить так, ніби керується людською думкою, тому існування душі приписували й тваринам. Із цієї віри в існування душі у всіх живих об'єктів природи надалі розвинулася віра в духів, демонів та богів, якими "некультурна людина" населяла у своїй уяві оточуючу її природу. Безпосереднє поклоніння тваринам, опосередковане поклоніння їм як фетишам, у яких проявляється божество, і зрештою, поклоніння тотему, або втіленню предків даного племені, пояснюють явище зоолатрії [Тайлор 2000, 287, 413].

Поряд із тотемізмом у багатьох народів можна виявити промислові культури – шанування тих чи інших тварин, що мають важливе господарське значення у житті племені. Крім культу тварин, з тотемізмом був пов'язаний і широко поширений культ рослин – "*фітолатрія*". Деякі вчені виводять генезис поклоніння різним рослинам з чисто практичної користі, яку ці рослини приносять людям завдяки своїм плодам. Інші встановлюють зв'язок між культом дерев та виникненням першого храму у вигляді дуплястого дерева (природно чи за допомогою людини), всередині якого сховано фетиш [Кагаров 1913, 198]. У різних культурах дерево шанується як символічне втілення якоїсь духовної сили, залишаючись при цьому носієм конкретних фізичних характеристик і властивостей. Безумовно, однією з найважливіших таких властивостей є здатність до трансформації, пов'язана з вегетативним циклом рослини, що наділяє дерево цілющою силою й можливістю безсмертя. Дерево здатне породити міфологічного персонажа або, навпаки, персонаж може перетворитися на дерево. Цікавим для нас є особливий тип метаморфоз, пов'язаний зі смертю персонажа.

Основною темою поеми "Метаморфози" були міфи про перетворення богів, другорядних божеств і людей у тварин, рослини, каміння та сузір'я – тема, що перебувала в тісному зв'язку з релігійними віруваннями та уявленнями первісних людей. Міфи відбивають образне сприйняття світу та відповідний спосіб мислення людини в античні часи. На відміну від ескізних нарисів про схожі перетворення, які ми можемо знайти в попередників поета, Овідій створює величезний твір, що містить описи близько 250 різноманітних перетворень, розташованих переважно у

хронологічному порядку. Як відомо, поема не отримала остаточної обробки через те, що поет спалив свій рукопис, а була видана за рукописами, збереженими друзями [Покровский 1942, 245]. Основним джерелом поем Овідія були зібрання міфів елліністичної доби, які не збереглися. Дослідники твору знаходять ознаки впливу на творчість поета Гомера, Гесіода, грецьких трагіків, особливо Евріпіда, а також олександрійців.

Усі нескінченні перетворення, представлені в поемі "Метаморфози", викликані постійною мінливістю долі, якою була сповнена римська історія часів Овідія, а також особиста доля поета. З великою вірогідністю можна припустити, що саме ця неспокійна і тривожна налаштованість поета, який не знаходив ніде твердої точки опори, змусила його і в міфології змальовувати переважно мінливості життя у формі первісного перетворення [Лосев 2005, 495].

Метаморфоза означає у філософії та культурі перетворення одних речей, процесів, явищ на інші з відповідною зміною форми, зовнішнього вигляду / субстанції об'єкта. Перевтілення відбувається за умови збереження духовної субстанції, оскільки перетворюваний об'єкт не зникає, а тільки переходить в іншу форму. У міфологічному мисленні метаморфоза символізувала загальну мінливість світу речей, їх єдність у взаємоперетвореннях. Об'єктами таких перевтілень могли бути як неживі предмети, так і живі істоти, наприклад представники світу природи (тварини, рослини, люди) та божественного світу (боги, герої). Сам процес створення світу міфологія тлумачить як метаморфозу, скажімо, перетворення хаосу в космос, смерть як перехід до царства мертвих та ін. Одним із видів метаморфози вважалося переселення душ (метемпсихоз) у давньоіндійській філософії, орфізмі, піфагореїзмі, неоплатонізмі. Сміслова специфіка метаморфози полягає насамперед у вираженні незмінного через мінливе, у передачі єдиного у своїй основі явища через різноманіття його перетворюваних форм [Новая энциклопедия 2001].

При аналізі метаморфоз, представлених у поемі, ми виявили різні види перевтілень, залежно від покладених у їх основу ознак. Це дозволило нам класифікувати перевтілення залежно від: 1) *результату*; 2) *ступеня зміни*; 3) *об'єкта*; 4) *часових параметрів*; 5) *мети*.

Перший вид класифікації передбачає розподіл метаморфоз залежно від результату перетворення на *фітоморфні* (рослинні) та *зооморфні* (тваринні). Усього таких перевтілень у тексті близько 60, переважають *зооморфні* метаморфози (43 випадки). Наприклад, Актеон – у грецькій міфології був затятим мисливцем, навченим

цього мистецтва Кентавром Хіроном. Перетворений Артемідою на оленя (*cervus*) за те, що побачив, як вона купається в оточенні німф, він став здобиччю власних собак [Мифы 1991, 56]. Метамофоза має культурно-історичне підґрунтя. У II ст. до н. е. відбувалися святкування на честь Артеміди Лафрії в Ахейських Патрах. Жриця урочисто виїжджала на колісниці, запряженій оленями, а на її честь влаштовувалися грандіозні жертвоприношення. Як відомо з античної міфології, олень був зооморфним атрибутом Артеміди, тому природно, що юнак Актеон був перетворений богинею саме на оленя.

Перетворення людей або богів на рослини відбувається рідше, тому *фітоморфні* метаморфози зафіксовані нами у 15 випадках. Гіацинт був улюбленцем Аполлона, який випадково убив його, влучивши в нього диском для метання, через втручання закоханого у нього Зефіру, західного вітру, що відхилив напрям польоту диска. Із крові Гіацинта вирости квіти-гіацинти (*flores*), ніби з краплями крові. Гіацинт – давнє рослинне божество догрецького походження, яке символізує процес умирання та воскресіння живої природи. Культ Гіацинта був витіснений культом Аполлона, і свято гіакінфії почали відзначати як свято Аполлона [Бидерманн 1996, 54]. Цей міф відображає боротьбу старого з новим, зміну поколінь, коли нове божество поглинає або знищує попереднє.

Другий вид класифікації розрізняє *повні* та *неповні* перетворення об'єктів метаморфоз. Більшість перевтілень ми визначаємо як *повні* (55 випадків). Наприклад, це міф про дівчину Ніктімену, яку було перетворено на сову за те, що вона мала зв'язок зі своїм батьком. Цей міф ілюструє тип перетворень, що нерозривно пов'язують винуватця та його жертву. Співчуваючи дівчині, Мінерва (Афіна) перетворила її на сову (*noctua*) – соромливу пташку, що уникає денного світла і з'являється лише вночі. Цей міф вказує на неприпустимість інцесту та важливу роль табу, описуючи наслідки порушення заборони. У грецькій міфології Афіна як перший нащадок Зевса займає почесне місце найближче до нього. Поряд з головною функцією богині мудрої, войовничої та могутньої, вона зберегла свою матріархальну незалежність, що проявляється у розумінні її як діви та захисниці цнотливості. На давнє зооморфічне минуле Афіни вказують її атрибути – змія та сова [Мифы 1991, 125].

У тексті поеми знаходимо *неповні*, або *часткові* перевтілення (3 випадки). Скажімо, цар Мідас отримав від Аполлона ослячі вуха (*aurēs asininae*), тому останній змушений був одягти ковпак, через те, що цар, коли був суддею на музичному змаганні Аполлона і Пана

віддав перемогу останньому. Можна припустити, що за допомогою міфу намагалися пояснити, чому фрїгійці, і перш за все цар, одягали дивний конічний капелюх.

Третій вид класифікації враховує персонажі (об'єкти), які мають перетілитися. Об'єкти перетворення можуть бути *теоморфними*, коли перетворюється божество (7 випадків). Наприклад, Юпітер перетілюється у змію (*serpens*), щоб заволодіти Церерою. У міфі йдеться про культ Зевса-Сабазія, що пізніше був ототожнений з грецьким Діонісом або навіть із самим Зевсом, у якому символічне зображення шлюбу між змієм і жінкою складало важливу частину містерій на честь Сабазія.

Об'єкти перетілень можуть бути також *антропоморфними*, коли перетворюються люди (51 випадок). Яскравий приклад – доля Арахни, вишивальниці і ткалі. Пишаючи своєю майстерністю, вона викликала на змагання саму Афіну. Богиня виткала на пурпурі зображення дванадцяти олімпійських божеств, а в кутках тканини представила, як повчання дівчині, покарання, що їх перетерпіли смертні, які наважилися змагатися з богами. У свою чергу Арахна виткала любовні походеньки Зевса, Посейдона та Діоніса. Розгнівана богиня розірвала прекрасну тканину і вдарила Арахну човником. Дівчина не стерпіла образи та повісилася. Однак Афіна витягла її із зашморгу і перетворила за допомогою зілля Гекати на павука (*aranea*). На думку дослідників, у міфі вочевидь містяться риси боротьби богів міфології розвинутого героїзму [Мифы 1991, 98]. Павук – істота, яка тісно пов'язана із символом ткацтва, тому він також асоціюється із рукоділлям Пенелопи, що плете полотно в очікуванні Одиссея. Богиня Афіна, перетворила гордовиту дівчину саме на павука, бо він був ненависною їй комахою, яка лякливо ховається у павутиння.

Четвертий вид класифікації за *часовими* параметрами розрізняє: *тимчасові* (7 випадків) та *постійні* метаморфози (51 випадок). Прикладом перших є перетворення чаклункою Цирцеєю супутників Улісса на свиней (*sues*), а потім знову на людей. Переважна більшість метаморфоз має незворотній характер, тому ми класифікуємо їх як постійні. Цей вид класифікації, пов'язаний також із об'єктом перетілення (теоморфний / антропоморфний): тимчасові перетілення зазвичай характерні для богів і вищих міфологічних істот, а постійні – для людини або її душі. Однак вчення про перетілення, або переселення душ (метемпсихоз), допускає довгий (тобто майже нескінчений) ряд метаморфоз для людей та їхньої душі.

П'ятий вид класифікації за *метою* перетворення. Перевтілення може бути призначеним для *покарання*, а може навпаки вважатися *порятунком*. Відповідно й перетворені істоти або є об'єктами задрощів, гніву богів чи богинь, або жертвами, врятованими богами, через що їм надали риси тих чи інших рослин або тварин. У поемі не завжди згадується ім'я божества, що здійснює покарання, а от імена богів-рятувальників найчастіше відомі. Перевтілень, коли герой є жертвою незадоволення богів, переважна більшість (29 випадків). Діоніс (Ліей) покарав жінок, що вбили Орфея – він зробив їх деревами (дубами). Цей тотем впливає з епітета Діоніса *дендрит* (деревний) – покровитель садів; до того ж вакханки під час свят прикрашали себе дубовими вінками [Кагаров 1913, 107].

Зауважимо, що переважна більшість перетворень людей богами, внаслідок покарань, є зооморфними, тоді як порятунок або винагорода – навпаки фітоморфні (таких більше 30). Люди або божества, що опинилися у безвихідному становищі, просять богів перетворити їх у щось (найчастіше у рослину), щоб врятуватися від кривдника або переслідувача. Наприклад, Амур через гордовитість Феба послав у нього стрілу, і бог закохався у Дафну. Однак кохання було невзаємним. Німфа уникала бога, коли той її переслідував, тому вона попросила свого батька Пеня перетворити її на лаврове дерево. У Греції лавр був тісно пов'язаний з культом Аполлона, божества зцілення та спокутування. За переказами, він народився під лавровим деревом, потім ця рослина зберігалася у дельфійському храмі. Лавр є типовим символом світлої небесної релігії Аполлона.

Нагородою можна вважати перетворення юнака Кипариса на дерево. Хлопець мав улюбленого оленя, якого випадково поранив під час полювання. Кипарис не зміг пережити смерті свого друга і благав богів, щоб йому надали можливість оплакувати його вічність. Поступово він перетворився на кипарис. За Кагаровим, кипарис займав помітне місце в ритуалах та міфах Греції. Родом зі Сходу, кипарис ще у догомерівську епоху проник у Грецію; його вирощували як декоративне дерево, особливо на кладовищах, тому він слугував виразним символом скорботи [Кагаров 1913, 175–177].

На відміну від людей, метою перетворень богів було оволодіння жінками. Задля цього, наприклад, Зевс міг перетворитися на бика, щоб звабити Європу, на орла, щоб звабити Астерію. Нептун, скажімо, перетворився на бика, щоб звабити Арну, на барана, щоб зблизитися з Бізальтідою (баран був пов'язаний з культом Посейдона у класичний період). Фітоморфних перетворень не спостерігається.

Можемо зробити попередній висновок, що метаморфоза означає не тільки факт перетворення. Вона символізує синкретизм елементів світу, оскільки усі тіла з'являються одне з іншого, а душа переходить з одних тіл в інші без змін. Етимологічний аналіз латинських зоонімів і фітонімів, а також їх грецьких відповідників засвідчив випадки походження термінів від міфологічних власних назв (Арахна, Кипарис та ін.). Зооморфні перетворення пояснюються тотемічною природою найдавніших божеств, яка проявляється внаслідок метаморфоз. Тотемні тварини з часом перетворилися на сучасні символи, утворивши зоологічний код культури, елементи якого зберігає мова, наприклад у фразеологічних зворотах або у зоологічній термінології. Деякі з них були відтворені у геральдичних зображеннях, де олень символізує витонченість, а дуб є символом непохитності.

1. *Бидерманн Г.* Энциклопедия символов. – М., 1996. – 335 с. 2. *Дворецкий И.Х.* Латинско-русский словарь. – 11 изд. – М., 2008. – 843 с. 3. История римской литературы. / Под ред. С.И. Соболевского и др. – М., 1959. – 507 с. 4. *Кагаров Е.* Культ фетишей растений и животных в Древней Греции. – Спб., 1913. – 327 с. 5. [Лосев А.Ф.](#) [Античная литература: учебник для высшей школы / А.Ф. Лосев; под ред. А.А. Тахо-Годи. – 7-е изд. – М., 2005. – 543 с.](#) 6. Мифы народов мира. Энциклопедия в 2-х т./ Гл. ред. С. А. Токарев. – М., 1992. – 719 с. 7. *Публій Овідій Назон.* Метаморфози. / Перекл. з латин., передм. та прим. А. Содомори. – К., 1985. – 301 с. 8. *Тайлор Э.Б.* Первобытная культура / Пер. с англ. – М., 1989. – 573 с.

Михайлова Є.В., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

МОРФОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ ОПИСУ СЛОВА ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається морфологічна модель опису слова сучасної турецької мови. Для мов аглютинативного типу характерна адитивна модель опису, яка передбачає методіку лінійної сегментації словоформи. Аналізується морфемна структура слова у семантичному і формальному планах її організації.

Ключові слова: морфологічна модель, морфема, морфемна структура, афікс, словоформа.